

**Тези та доповіді за матеріалами II круглого столу
«Стратегії підприємницької діяльності
в інтересах сталого розвитку малого і середнього
інноваційного підприємництва»**

Бойчук Роман Петрович

*кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНІ**

Дана робота присвячена інституційним засадам державного регулювання господарської діяльності в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, господарська діяльність, методи державного регулювання.

Boichuk Roman

*PhD, Leading Researcher of Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine*

**INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION
OF ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE**

This work is devoted to the institutional principles of state regulation of economic activity in Ukraine.

Keywords: state regulation, economic activity, methods of state regulation.

В період економічних криз особливо загострюється питання необхідності і ступеня державного регулювання господарської

діяльності. Поглиблюється конкуренція різних теорій і підходів до вирішення цього питання. Вони, впершу чергу, обґрунтовуються домінуючим визначенням двох основних моделей ринкової економіки: ліберальної і соціально-орієнтованої.

Загальноприйнята в економічній літературі позиція, що ліберальна модель передбачає незначне втручання держави в господарські процеси, наявності невеликого державного сектору економіки, домінування принципу свободи господарюючих суб'єктів, що призводить до мінімізації участі держави у вирішенні соціальних завдань (США, Англія, Франція). Соціально-орієнтована модель економіки передбачає значну участь держави у вирішенні соціальних завдань, що в свою чергу призводить до зростання державного регулювання, наявності значної частки державного сектору економіки (Німеччина, Норвегія, Швеція, Австрія, Японія).

Але треба зауважити, що жодна з цих моделей не заперечує державне регулювання економіки взагалі. Згідно сучасної теорії вважається, держава повинна регулювати господарську діяльність, оскільки тільки ринкові механізми не можуть забезпечити правомірний, ефективний, справедливий розподіл ресурсів.

Незважаючи на закріплення статтею 1 Конституції про те, що Україна суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, треба констатувати, що на даний момент склалася змішана модель ринкових відноси, яка поєднує елементи вище зазначених основних моделей (ліберальної і соціально-орієнтованої) [1].

Дієвість та ефективність регуляторної діяльності держави, впершу чергу, забезпечується термінологічною єдністю, яка й досі відсутня як в економічній, так і юридичній літературі. Як закріплює частина 1 статті 12 Господарського кодексу України [2], держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Крім зазначених термінів «засоби і механізми регулювання», в нормативно-правових актах, економічній та правовій літературі використовуються терміни «методи», «форми», «способи», «інструменти» і т.п.

З огляду припису частини 2 статті 19 Конституції України, згідно якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, стосовно державного регулювання господарської діяльності необхідно чітко розмежовувати методи, форми, засоби та механізми державного регулювання господарської діяльності.

Виникає суперечність між категоріями «метод правового регулювання» і «метод державного регулювання господарської діяльності». Більшість дослідників-правників єдині в неспівпадінні за змістом цих понять, але вони є тісно поєднані та взаємозалежні. Методи державного регулювання господарської діяльності реалізуються в процесі їх правового забезпечення.

Метод (від грец. *μέθοδος* – «шлях крізь») – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети; поняття тотожне алгоритму дій і технологічному процесу [3]. Сьогодні під методом розуміють особливий спосіб або систему способів, які застосовні до будь-якої науково-практичної діяльності. Жоден спосіб не є повноцінним і завжди реалізується в сукупності, проте саме за особливостями окремого способу відрізняють і систематизують методи.

Під методом в праві розуміють особливий спосіб (прийом) або систему способів (прийомів) впливу на суспільні відносини. В.В. Лаптев зазначав, що в комплексних галузях права, в тому числі в підприємницькому праві, використовується декілька методів правового регулювання [4]. Так, в господарському праві ми виділяємо три основних методи: метод автономних рішень, імперативний метод (метод обов'язкових приписів); метод рекомендаційний.

Методи державного регулювання економіки – це способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їхнього ефективного функціонування відповідно до напрямків державної економічної політики. Кожен метод ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів) [5].

Державне регулювання економіки потребує системного підходу до вибору методів та притаманних їм засобів впливу держави на суб'єктів економічних відносин. Регулюванню підлягають складні процеси життєдіяльності суспільства, на які нездатні ефективно впливати окремі важелі або будь-які вибіркові, незбалансовані їх комбінації. Результативність державного регулювання зростає, якщо ці важелі застосовуються не випадково чи під тиском груп спеціальних інтересів і кон'юнктури, а системно, виходячи з довгострокових цілей і поточних завдань соціально-економічного розвитку.

Системний підхід передбачає інтеграцію в цілісну систему, по-перше, елементів, що формують стратегію соціально-економічного розвитку, по-друге, елементів, що утворюють підсистему регуляторів.

В економічній теорії усталеною є класифікація методів державного регулювання економіки за двома самостійними критеріями: за формами впливу та засобами впливу. За формами впливу методи державного регулювання економіки поділяють на дві групи: методи прямого та непрямого впливу.

Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів (засобів) адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, та економічних інструментів прямого впливу.

Методи непрямого впливу – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямку. До методів непрямого впливу належать інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної та інших напрямків економічної політики, соціальної політики, а також методи морального переконування [6].

Основні засоби прямого та непрямого державного регулювання господарської діяльності визначені статтею 12 Господарського кодексу України та іншими законодавчими актами.

Залежно від засобів впливу виділяють правові, адміністративні, економічні, соціальні та пропагандистські методи державного регулювання економіки.

Взаємодія держави і господарюючих суб'єктів в сфері господарювання полягає в комплексному застосуванні правових, адміністративних, економічних, соціальних та пропагандистських методів для створення умов ефективної діяльності останніх і досягнення оптимального рівня економічного і соціального розвитку суспільства. В контексті загального розуміння терміну «метод державного регулювання економіки» можна визначити метод державного регулювання господарської діяльності як сукупність прийомів, способів, прямих і непрямих, за допомогою яких держава впливає на учасників господарських відносин.

Комплекс правових, адміністративних, економічних, соціальних та пропагандистських методів повинен розглядатися, на наш погляд, в якості єдиного економіко-правового механізму державного регулювання господарської діяльності. Тим не менше, у даний час відсутні як чітко сформульована методологічна основа систематизації засобів, які притаманні відповідним методам управлінського впливу на господарську діяльність, так і методика їх ефективного застосування в цілях розвитку соціально-економічної системи країни на основі принципу державного регулювання господарської діяльності.

Основоположним принципом державного регулювання господарської діяльності повинна бути законодавчо забезпечена стійка рівновага між імперативним впливом держави на господарську діяльність і свободою її здійснення. Надлишкове втручання держави підвищує корупційні ризики і викликає погіршення інвестиційного клімату, стагнацію і відтік інвестицій в більш економічно привабливі юрисдикції.

Форми державного регулювання господарської діяльності забезпечують досягнення його цілей. Тому цілі державного регулювання повинні визначати, зумовлювати форми такого регулювання. Форма – зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного змісту. Тому, враховуючи вимоги ст. 19, 42, 92 Конституції України під формами державного регулювання господарської діяльності необхідно розуміти визначені законодавчими актами конкретні *засоби економічного, правового, організаційного впливу, соціального на господарську діяльність.*

Безперечно, за умов ринкової економіки економічні форми державного регулювання повинні посідати основне місце.

Формування довгострокової (стратегічної) і поточної (тактичної) економічної і соціальної політики спрямованої на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому є запорукою реалізація державою економічної політики (ст. 9 ГК України).

Особливим засобом економічної форми регулювання господарської діяльності є державний сектор економіки, та правові засоби приватизації, націоналізації, державно-приватного партнерства.

До економічних форм регулювання економіки також відносяться податкове, митне, валютне регулювання, які застосовуються в нерозривному зв'язку з правовими та організаційними формами.

Організаційні форми державного регулювання реалізуються через засоби управлінського характеру, які застосовуються в порядку, у спосіб та межах визначених законами України компетентними органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами по відношенню до учасників господарських відносин економічних процесів, галузей чи економіки в цілому.

До організаційних форм державного регулювання відносяться процедури легітимації суб'єктів господарювання, функціонування дозвільної системи, застосування нормативів, визначення квот, державного нагляду (контролю) в сфері господарювання.

Особливе місце посідає така форма державного регулювання господарської діяльності як захист суб'єктів господарювання. Вона полягає в застосуванні конкретних засобів по відновленню або визнанню порушених чи оспорюваних прав учасників господарських відносин.

Необхідно виокремити таку форму регулювання господарської діяльності як підтримка суб'єктів господарювання, яка полягає в застосуванні засобів економічного, організаційного та правового характеру.

В правовій державі засоби правового впливу на економічні відносини виокремлюють форму правового регулювання економічних відносин, яка за своїм змістом є багатоаспектною. Форми державно-

го регулювання господарської діяльності повинні мати нормативне закріплення.

Втручання держави в сферу господарювання обмежується основами регуляторної політики. Абз. 5 статті 8 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» закріплений принцип, який передбачає при підготовці аналізу регуляторного впливу проекту регуляторного акта обов'язковість обґрунтувати, чому визначена проблема не може бути розв'язана за допомогою ринкових механізмів і потребує державного регулювання [7].

Законодавець повинен приймати регуляторний акт тільки після обґрунтування того, що механізми саморегулювання економічних процесів в ринкових умовах є неефективними, визначення причин такої неефективності, і тільки після цього визначати форми, способи та межі необхідного втручання держави. Економічний та нормативний аналіз повинен визначати дієвість регуляторної діяльності держави з метою забезпечення її ефективності та запобіганню надмірного втручання в економічні процеси.

Окремими специфічними правовими засобами регулювання господарської діяльності є техніко юридичні норми.

Необхідно також зазначити таку форму державного регулювання, як запровадження правових засад саморегулювання, яке відбувається шляхом делегування окремих повноважень регулювання економічних процесів саморегулювним організаціям.

Необхідно зазначити на такій формі державного регулювання, як застосування заходів примусового характеру до правопорушників у сфері господарювання.

І наостаннє, на чому хотілося зупинитися - це на соціальних формах державного регулювання господарської діяльності, як системі заходів впливу на формування кваліфікованого працівника, його соціально-психологічний клімату. Методи соціального регулювання господарської діяльності направлені на задоволення соціальних потреб працівників, розвитку особистості, соціального захисту та ін. Соціальні норми відображають певного роду інтереси - суспільні, класові, колективні та групові. Головне і безпосереднє завдання цих

норм – погодити всі види інтересів. Оскільки інтереси визначають спрямованість поведінки окремих людей і їхніх груп, то взаємне узгодження суспільних та особистих інтересів має вирішальне значення для функціонування механізму регулювання господарських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
2. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
3. Поняття «Метод». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4>.
4. Лаптев В. В. Предпринимательское (хозяйственное) право. Избранные труды. Екатеринбург, 2008. С. 186.
5. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. Київ : КНЕУ, 2000. 316 с.
6. Бойчук Р. П. Форми, методи та інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 2. С. 9-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_3.
7. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. ст. 79.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141 [in Ukrainian].
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 18, 19–20, 21–22, art. 144 [in Ukrainian].
3. Poniattia «Metod». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4> [in Ukrainian].
4. Laptev, V. V. (2008). *Predprinimatelskoye (khozyaystvennoye) pravo. Izbrannyye trudy*. Ekaterinburg. P. 186 [in Russian].
5. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky*. (2000). S. M. Chystov, A. Ye. Nykyforov, T. F. Kutsenko ta in. (Eds.). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
6. Boichuk R. P. (2016). *Formy, metody ta instrumenty derzhavnoho rehuliuвання investytsiinoi diialnosti. Pravo ta innovatsiine suspilstvo - Law and innovation society*, 2, 9-17 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_3 [in Ukrainian].

7. Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoï polityky u sferi hospodarskoi diïalnosti: Zakon Ukrainy vid 11 veresnia 2003 roku № 1160-IV. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9, art. 79 [in Ukrainian].

Вапнярчук Наталія Миколаївна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: 0000-0003-2764-3826

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У роботі акцентовано увагу на проблемах професійного розвитку працівників у нашій державі. Зазначено, що професійний розвиток працівників продукує свій безпосередній вплив як на окремі підприємства, так і на державу в цілому у сфері інноваційних трансформацій. Зроблено висновок, що поступове впровадження європейських стандартів та вимог, адаптація закордонного правового регулювання до вітчизняних реалій та особливостей правової системи надасть змогу підвищити економічний потенціал, інноваційну складову та конкурентоспроможність України на світовому ринку, а також наблизити перспективи поступового входження нашої держави до складу Європейського Союзу.

Ключові слова: працівник, професійний розвиток, держава, інновації, економіка.

Vapniarchuk Nataliia

PhD, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-2764-3826

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF EMPLOYEES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE STATE